

Ανθοπόχιο

ΝΕΟΤΕΡΟΙ
ΠΟΙΗΤΕΣ
ΚΑΙ
ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ
ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

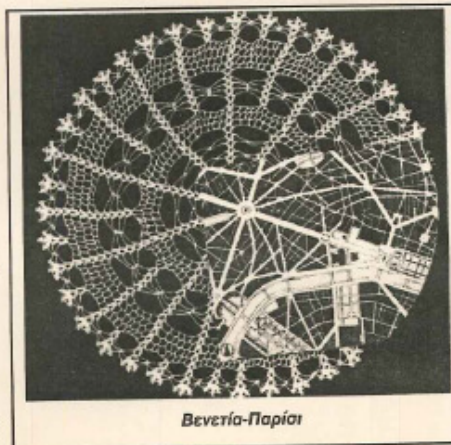
Μετάωρη κραυγή: η ποιητική παρουσία της Ιωάννας Φιλιππίδου

του Θανάση Β. Κούγκουλου

Η Ιωάννα Φιλιππίδου, κόρη της ερευνητριάς και συλλέκτριας λαογραφικού υλικού Ελένης Φιλιππίδου, γεννήθηκε στην Αλεξανδρούπολη το 1953. Έδωσε τραγικό τέλος στη σύντομη ζωή της την πρώτη μέρα του φθινοπώρου του 1999, πηδώντας στο κενό από την ταράτσα κάποιου πολυκατοικίας των βόρειων συνοικιών της Αλεξανδρούπολης, κοντά στις γραμμές του τρένου. Αυτός ήταν ο δικός της τρόπος για να κρατήσει θέση στο τελευταίο μεγάλο ταξίδι, αποχαιρετώντας σπαραχτικά, στα 46 της χρόνια, τη γενέθλια πόλη. Από το 1972 έως το 1979 σπούδασε γλυπτική και εικαστικά στην Ελλάδα και τη δεκαετία του '80 περιπλανήθηκε στην Ευρώπη, συνεχίζοντας τη μελέτη της τέχνης και παρουσιάζοντας δουλειά της σε εκθέσεις και συμπόσια. Στα μέσα της επόμενης δεκαετίας έκλεισε τις συνεχείς μετακινήσεις, με την επιστροφή στην ιδιαίτερή της πατρίδα, όπου και συμμετείχε ενεργά στα τοπικά πολιτιστικά δρώμενα μέχρι την αναπάντεχη αυτοχειρία της.

Παράτι ήταν γνωστή στους καλλιτεχνικούς κύκλους κυρίως με την ιδιότητα της γλύπτριας, η Ιωάννα Φιλιππίδου άφησε ένα μικρό αλλά αξιόλογο ποιητικό έργο. Μάλιστα, η ποιότητα του λόγου της και η συνένεση με την οποία αντιμετώπιζε την ποιητική λειτουργία πρέπει να μας οδηγήσει στο να προσθέτουμε τον τίτλο της ποιήτριας στο βιογραφικό της όχι ως πάρεργο αλλά ως παράλληλη και ισοβαρή, με τη γλυπτική, καλλιτεχνική της δραστηριότητα. Δημοσίευσε μόλις δύο συλλογές, και τις δύο το 1979, σε ηλικία 26 ετών. Η ταυτόχρονη εμφάνισή της με δύο βιβλία σημαίνει, προφανώς, μακρά προετοιμασία αλλά και έντονη ανάγκη να καταθέσει την προσωπική της εκδοχή για μια εποχή που γρήγορα και τραυματικά ακύρωσε τα οράματα των τότε νέων ανθρώπων: από την εφορία των γεγονότων του Πολυτεχνείου και την απειλητική εντύπωση νίκης στη μεταπολιτευτική διάψευση και την επικράτηση της καταναλωτικής υστερίας. Φαίνεται, λοιπόν, πως είχε συσσωρευτεί μέσα της ένας πιεστικός όγκος εμπειριών που δικαιολογεί τη διπλή ποιητική της εκδήλωση μέσα στο ίδιο έτος.

Στη Θεσσαλονίκη κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Εγνατία και την πρωτοποριακή σειρά *Τραμ! Λογοτεχνία* (αριθμός 66), που διηύθυνε ο πεζογράφος Γιώργος Κάτος, τη συλλογή *Σταυρός δια γραφής*, με 29 ποιήματα και δύο δικά της σχέδια. Στην Αθήνα εξέδωσε, το Δεκέμβριο του 1979 από τον Κέδρα, τη συλλογή *Πορθμός - Διάδια*, με 51 ποιήματα. Ενδεχομένως η εκδοτική σειρά να είναι ανάποδη, εξαιτίας τυπογραφικών κωλυμάτων, αλλά τόσο σύμφωνα με πληροφορίες που συγκέντρωσα όσο και από ενδοκειμενικούς παράγοντες, οι οποίοι θα γίνουν αντιληπτοί στη συνέχεια, ο *Σταυρός δια γραφής* περιέχει υλικό που προηγείται χρονικά. Ακολούθησαν λιγοστές συνεργασίες σε περιοδικά. Γνωρίζω τρεις τέτοιες περιπτώσεις: έξι ποιήματα στον ετήσιο τόμο *Πόηση '80* (σσ. 115 - 117), δύο τεζόμορφα ποιήματα στο τεύχος 105 της *Λέξης* το 1991 (σσ. 670 - 671) και δύο

Βενετία-Παρίσι

αφηγηματικά κείμενα, με ποιητική ωτόσαο διάθεση, στο τεύχος 110 πάλι της *Λέξης* το 1992 (σσ. 502 - 506), που ήταν αφιερωμένο στην ελληνική λογοτεχνία της διασποράς. Σημειώνω ότι: α) όλα τα ποιήματα δεν υπερβαίνουν την έκταση της σελίδας, με εξαίρεση από ένα σε κάθε συλλογή που καταλαμβάνει μία και μισή σελίδα, άρα η άκρα συμπίκνωση αποτελεί τον εκφραστικό της τρόπο, β) και τα δύο περιοδικά που συνεργάστηκε διευθύνονταν από τους Αντώνη Φωστήρη και Θανάση Νιάρχο, και γ) από την περίοδο της ποιητικής ζέσης 1979 - 1980 μεσολαβούν ένδεκα ολόκληρα χρόνια μέχρι την επόμενη δημοσίευση, η οποία όμως δεν έμεινε μετάωρη, αλλά σε διάστημα μικρότερο του ενός χρόνου συμπληρώθηκε με καινούργια και, όπως εκ των υστέρων φάνηκε, τελευταία.

Δεν είμαι σε θέση να βεβαιώσω ότι η παραπάνω εικόνα της λογοτεχνικής πορείας της Ιωάννας Φιλιππίδου δεν μεταβάλλεται από ανέκδοτο αρχαικό υλικό ή από λανθάνουσες δημοσιεύσεις σε ελληνικά ή ξενόγλωσσα περιοδικά. Πάντως, αν λάβουμε υπόψη τα προαναφερθέντα εργογραφικά στοιχεία, το σύνολο του δημοσιοποιημένου έργου της απαρτίζεται από 90 λογοτεχνικά κείμενα και μπορεί να διακριθεί σε δύο, χρονολογικά και μορφολογικά, ευκρινείς φάσεις. Η πρώτη αφορά το τέλος της δεκαετίας του '70, είναι ποσοτικά γονιμότερη και περιλαμβάνει 86 ποιήματα. Η δεύτερη εκδηλώνεται στις αρχές της δεκαετίας του '90 και συντίθεται από τέσσερα μόνο κείμενα, τα οποία όμως διαφοροποιούνται αισθητά από τα προηγούμενα, εφόσον πραγματώνουν μια στροφή από το στιχοποιημένο ποιητικό λόγο στον πεζόμορφο ή και στον πεζό. Από την άλλη πλευρά, και οι δύο φάσεις είναι εξαιρετικά σύντομες, τουλάχιστον από εκδοτική άποψη. Αυτό, πιθανώς, εξηγείται από το γεγονός ότι τόσο στις περιόδους ποιητικής παραγωγής όσο και σε εκείνες της σιωπής βρίσκεται παράλληλα διεξόδους και σε άλλες μορφές τέχνης.

Η κριτική στάθηκε φειδωλή απέναντί της αλλά η περίπτωση της

δεν αγνοήθηκε, χωρίς βέβαια να ξεπεραστεί το επίπεδο της απλής επισήμανσης. Ο Θανάσης Μουσοπούλος Εξεχώρισε τη "συγκροτημένη της γενική παρουσία" και την "ωριμότητά" της ενώ ο Μιχάλης Μερακλής διέκρινε κάποια θεματολογική εμμονή στο κλειστό περιβάλλον του δωματίου, που το χαρακτήρισε "χώρο για νεκρούς - ζωντανούς" και "ιδιόρρυθμο τάφο". Ακόμη, ο Ευριπίδης Γαργαντούδης την συμπεριέλαβε στον "Όνοματικό και εργογραφικό κατάλογο ποιητών της 'γενιάς του '70' που διανεμήθηκε σε σχετικό μάθημα του Δ.Ν. Μαρωνίτη, το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 1985 - 1986 στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στο μεταίχμιο της ίδιας ποιητικής γενιάς την κατατάσσει και η Μαρία Ψάχου στην υπό εκπόνηση διδακτορική της διατριβή για τους ποιητές του 1970. Η ένταξη και η σχέση της με το κλίμα της

'γενιάς του '70' καθώς και η ανάδυση του θανάτου στην ποίησή της, παράμετροι που καταγράφηκαν από την κριτική, θα μας αποσχολήσουν συστηματικότερα εδώ.

Η "γενιά" ως ταξινόμηση χρησιμοποιήθηκε σε βαθμό κατάχρησης στην ανάγνωση της μεταπολεμικής ποίησης και δευτερευόντως σε εσωτερικά. Για τη "γενιά του '70" ή "γενιά της αμφισβήτησης" ή "τρίτη μεταπολεμική γενιά" οι προβλεπόμενοι εξωτερικοί όροι είναι: η χρονολογία γέννησης να εμπίπτει στο διάστημα 1940 - 1955 και η πρώτη εμφάνιση με βιβλίο να έχει συμβεί μεταξύ 1967 - 1974.

Ψιττακισμός και Ψιττακίδες

Τα ενδοκειμενικά χαρακτηριστικά της γενιάς μπορούν να οριστούν συνοπτικά και αφαιρετικά ως εξής: στάση άρνησης και αντίστασης στην περιφρέουσα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, αντικομφορμισμός απέναντι στο κατεστημένο, αίσθηση τρόμου και πανικού, συγκερασμός αντιφατικών επιδράσεων (από το μεσοπόλεμο, τη "γενιά του '30" και την "πρώτη μεταπολεμική γενιά" έως τον ευρωπαϊκό και αμερικάνικο μοντερνισμό του '60), υπονόμηση της γλώσσας και διαμόρφωση ενός γλωσσικού ιδιώματος όπου κυριαρχούν η εριστικότητα, η ειρωνεία, ο σαρκασμός και ο υμώδης ρεαλισμός του αγοραίου ή τεχνικού λεξιλογίου και της διαφήμισης.

Η γραμματολογική κατάταξη της Ιωάννας Φιλιππίδου στη "γενιά του '70" σαφώς εξαρτάται από τη σύγκλιση ή την απόκλιση της ως προς τα διακριτικά γνωρίσματα που αναφέρθηκαν. Σε ό,τι αφορά τα εξωγενή τεκμήρια ανήκει εντός του ηλικιακού κύκλου των ποιητών, όπως προκύπτει από το έτος γέννησης (1953), αν και προσεγγίζει το τελικό του ακρό. Δεν πληροί, όμως, απολύτως τη δεύτερη προϋπόθεση, δηλαδή απομακρύνεται από το βασικό χρονικό πυρήνα πρώτης εμφάνισης της γενιάς κατά μία πενταετία (από το έτος 1974 στο 1979). Βέβαια υπάρχουν και άλλα παραδείγματα καθυστέρησης, όπως ο Μιχάλης Γκανάς (Ακόθιστος Δείπνος 1978) ή ο Ερρίκος Μπελιές (Εγκόλιτο 1979), και εξάλλου τα ευρύτερα όρια απλώνονται σε όλη τη δεκαετία του '70. Μερική και όχι πλήρης συμπίεση παρατηρείται και στα πιο κρίσιμα ενδογενή σημεία. Κοντύτερα φαίνεται να βρίσκεται η συλλογή Σταυρός δια γραφής ενώ στο Πορθμός - Διόδια το ύψος και η θεματική εκτρέπονται σε διαφορετικές κατευθύνσεις.

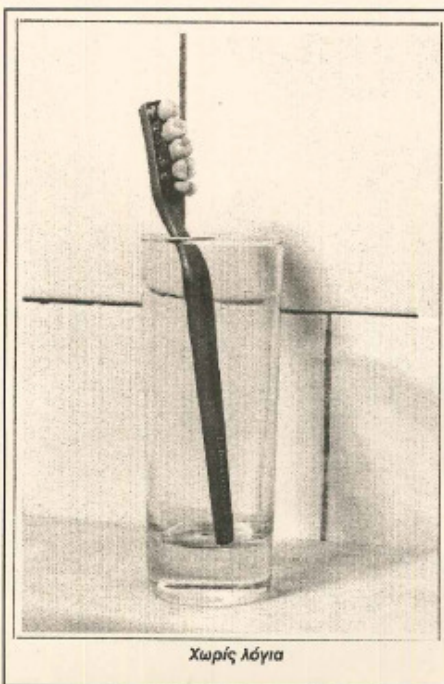
Ο Σταυρός δια γραφής είναι ένας αμφίσημος τίτλος με κοινό παρονομαστή, στη διπλή του ερμηνεία, το θάνατο μέσα από το μαρτυρικό σύμβολο του σταυρού: σταυρός διαμέσου της γραφής - δηλαδή γράφω, ζωγραφίζω, παριστάνω σταυρούς (θυμίζω πως ο Καρυωτάκης εξομολογείται: και γράφω με το δαχτυλό σταυρούς), και σταυρός διαγραφής - δηλαδή διαγράφω, σβήνω, απαλείφω με ενδιάμεσο όργανο το σταυρό. Στο ομότιτλο εναρκτήριο ποίημα απαντώνται ταυτοχρόνως και οι δύο σημασίες, στον τίτλο και στον έκτο στίχο:

ΣΤΑΥΡΟΣ ΔΙΑ ΓΡΑΦΗΣ
Σπίρα κρατικών μονοπωλίων
διοξειδία των συμφώνων συριστικά
άνθρακες
με τον πρώτο δείκτη σκληρότητας
που ορίζει
σταυρούς διαγραφής
σβούρες ομόκεντρες
καρκινικές επιγραφές απόγνωσης... (σ. 9)

Στο σύνολο της συλλογής το ποιητικό υποκειμενικό επιλέγει την ηχηρή αποχή και ασκεί όρισμα κριτική στα κοινωνικά τεκταινόμενα. Παρά την επιφανειακή απόσυρση στον ιδιωτικό του περίγυρο αρθρώνει τελικά έναν βαθύτατο πολιτικό στοχασμό που καταγγέλλει τον απάνθρωπο μεταβιομηχανικό κόσμο:

Σχέσεις ανθρώπινες
σαν τα γεφύρια της Άρτας
Μετέωρες φράσεις - σπασμένες
Τις παίρνει το ποτάμι
σε παίρνει και σένα
που κλείνεις τα μάτια να μη σε δούνε... (σ. 14)

Ο αποτροπισμός για την παράλογη καθημερινότητα [Τά-κα, τά-κα, τά-κα/ στο αμετάκλητο/ Η φρίκη είναι ραπτομηχανή (σ. 28)] υποδηλώνεται με τη χρήση καυστικής ειρωνείας [Πόσο ποίηση βάζετε στον καφέ σας;/ Πόσο στεφάνια καινού στην κόμη σας; (σ. 12)], την κωμική ανάμειξη καθαρευουσιάνικων τύπων με νεολογισμούς και την ενσωμάτωση

Χωρίς Λόγια

τετριμμένων λέξεων [όσπρη κιλότα της Μαρίας (σ. 31)] και επιστημονικής ορολογίας [Βυζαντινή μου θαλαδομία - ανασκέλη/ Η ψυχανάλυση, μια πέτρα στα νεφρά (σ. 34)], τεχνάσματα που αποδίδουν τον ολοένα και πιο αλλότριο χαρακτήρα της σύγχρονης ζωής. Με άλλα λόγια, ο Σταυρός δια γραφής, διατηρώντας βέβαια το προσωπικό στίγμα της ποιήτριας, συνδέεται αρμονικά με τις υφολογικές και γλωσσικές συμβάσεις της "γενιάς του '70".

Στο Πορθμός - Διόδια, τίτλος και πάλι υπομνηστικός του θανάτου λόγω παραπομπής στο αρχαίο πορθμείο των ψυχών, η απομονωτική τάση και η εσωστρέφεια μεγεθύνονται, χωρίς να χάνεται οποιαδήποτε επαφή με το συλλογικό "γίγνεσθαι" και χωρίς να εξαφανίζονται εντελώς οι πολιτικοί υπαινιγμοί. Τα πάντα, όμως, μετακινούνται στην περιοχή της περίκλιστης ιδιότητας και του τραγικού. Δεν είναι τυχαίο πως υπάρχουν τρεις αναφορές στην αυτοκτονία και γενικότερα η νεκρική ατμόσφαιρα στοιχειώνει σχεδόν κάθε ποίημα. Η ειρωνεία μετατρέπεται σε μελαγχολικό αυτοσαρκασμό [Η θλίψη μου είναι τρακτικό πολυτελείας/ φτιαγμένο με ατλάζι και Λατινικά ονόματα (σ. 12)] και η δράση περιορίζεται ασφυκτικά σε ασφαλέστερους αλλά και αποπνικτικούς χώρους, που είτε ανακινούνται ρητά είτε υπονοούνται, όπως το δωμάτιο [Άδεια τα δωμάτια/ έτσι Σημική πέταξα τα πάντα/ απ' τ' ανοιχτό παράθυρο/ Τα κτερίσματα των εποχών μου/ τα σκοτωμένα λουλούδια/ τους ποδήρεις της νηνεμίας (σ. 18)] ή το ανθοδοχείο [Μέρες στρωτές, βαλμένες σ' ανθογυάλι (σ. 33)]. Πρόκειται για μια ηθελμημένη αυτοεξορία, η οποία συνοδεύεται από σημαντικότερες εσωτερικές μεταβολές.

Συγκεκριμένα, επιχειρείται μια υποκειμενική θέαση της ιστορίας και του μύθου με την αναδιαπραγμάτευση ικανού αριθμού μυθολογικών προσώπων, αρχαιολογικών αντικειμένων και ιστορικών στιγμών, όπως για παράδειγμα του Προκρούστη, των Λαοφάγων, της Κασσάνδρας, της Αριάδνης, των "επιθανάτων" Μενήρι, ενός ακρότηρου τριήρους, της πώσης της Ιερικού ή του εμπρησμού της Ρώμης. Πολλαπλασιάζεται η διακειμενικότητα καθώς η ποιήτρια συνομιλεί ευθέως και πλάγιως με πλήθος

λογοτεχνών, έργων και λογοτεχνικών ηρώων. Παραθέτω ενδεικτικά την Αποκάλυψη του Ιωάννη (κεφ. ιγ' 4), τις ιερές γραφές, το σαιζπηρικό δράμα Ρωμαίος και Ιουλιέτα, τον Ντόριαν Γκρέι του Όσκαρ Γουάιλντ, τον Ελύτη, τον Σεφέρη, τους υπερρεαλιστές και ιδίως, για ευνόητους λόγους, τον Καρυωτάκη. Από το διάλογο με τον τελευταίο μπορούμε να εστιάσουμε στο ποίημα Γλάροι κι Αυτόχειρες (σ. 7), μακρινό επίγονο του Ιδανικοί Αυτόχειρες, και στο στίχο παχνίδια γερασμένων παιδιών (σ. 26), παραλλαγή του καρυωτακικού παράδειο παιδάκι γερασμένο από τα Νηπενθή. Ειδικό ρόλο στη δοκιμαζόμενη συζήτηση με την τέχνη κατέχει φυσικά η γλυπτική, προσδίδοντας μια οπτική υπόσταση:

Άπερος Νίκη στιγμής ρευστής
της τήξεως των μετάλλων
με το δυσβάσταχτο ειδικό βάρος
αμέτοχης κόρης
-ω, η θωπεία της παρειάς και
των μαστίων της - (σ. 14)

Επίσης συρρικνώνεται η γλωσσική πρόκληση με την υιοθέτηση πιο λίγων μορφών, άπει η επίδραση του ευαγγελίου είναι ορατή [Ευητέρια από στόματα αγίων/ πυκνά γραμμένα/ λόγια γερασμένα (σ. 52)]. Αυξάνεται η ρυθμικότητα και ο λυρικός τόνος ενώ κυριαρχεί ως θέμα η διαπλοκή του έρωτα και του θανάτου, που βιώνονται σαν

παράληρωματικό ζεύγος:

ΕΦ' ΕΝΟΣ ΖΥΓΟΥ
Σταφιδασμένες μέρες στο σακούλι
μετρούμενα κουκιά
Μια λογική της ένταξης
Προχωράμε εφ' ενός ζυγού
Σε μακρά οδό απανδόμεντο
Προετοιμάζω τον μελλοντικό μου έρωτα
καθώς οι φρόνιμοι τον τάφο τους
πριν να πεθάνουν. (σ. 17)
ή αλλού:

Ω φτάνει παι/ με το ίδιο πάθος που
πεθαίνουμε/ αγαπάμε (σ. 23)
κι ακόμη: μεταμορφώσεις των εραστών -
δαλοφάνων (σ. 49).

Αυτά τα καινούρια δεδομένα, που επαναλαμβάνονται σταθερά και στα εξή

ρυθμού ελεύθερος στίχος και η διασύνδεση έρωτα και θανάτου, προσέδωσαν από τη φιλολογική κριτική και έρευνα, μεταξύ άλλων, ως τα συνθετικά χαρακτηριστικά μιας νεότερης γενιάς της "γενιάς του '80" ή "γενιάς του ιδιωτικού οράματος", που ομαδοποιεί ποιητές γεννημένους από το 1956 έως το 1967. Με την παρατήρηση αυτή δεν υπαινίσσεται ούτε πρατην διαφορετική γενεολογική κατάταξη, απλώς επισημαίνω ότι η ποιήτρια, δημοσιεύοντας σε μια οριακή καμπή για την ελληνική και παγκόσμια λογοτεχνία - την ασαφή εποχή του μεταμοντερνισμού, έδειξε αίσθημα ευαισθησία στο να συλλάβει την αλλαγή του ποιητικού τοπίου.

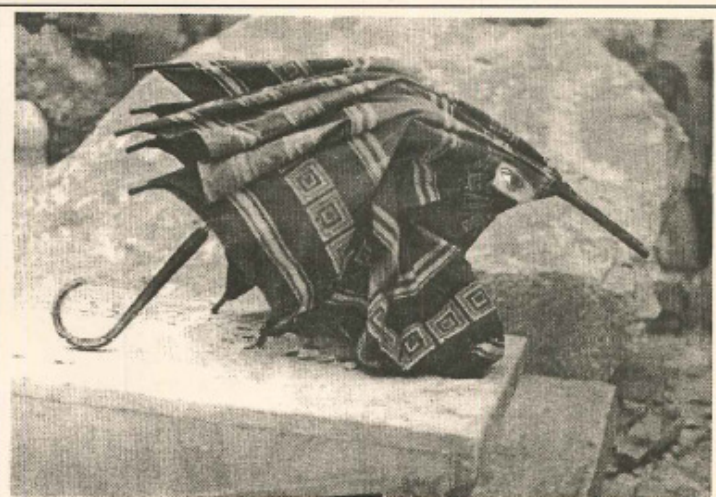
Τα πεζόμετρα κείμενά της, που θεωρήσαμε ότι στοιχειοθετούν μια δεύτερη φάση, προεκτείνουν σε άλλη φόρμα τους ίδιους προσανατολισμούς του Πορθμός - Διόδια. Έχουν γραφτεί στο εξωτερικό, ορισμένα μάλιστα υπογράφονται από την Καρράρα της Ιταλίας, και είναι έντονα βιομασικά έως αυτοαναφορικά. Παρά την αφηγηματική τους ροή διαθέτουν ποιητική δομή. Η κριτικότητα, ο σκοτεινός συμβολισμός, η ρυθμική επανάληψη και η σχετική έλλειψη λογικού εισμού τα συγκρατούν στο δρόμο της ποίησης. Οι αντιθέσεις και εδω βρίσκονται σε πρώτο πλάνο: νοσταλγία για τους οικείους και την πατρίδα μαζί με γοητεία για τον Ξένο πολιτισμό, ανήγνευση του έρωτα και συμφύλιση με το θάνατο.

Η ποίηση της Ιωάννας Φιλιππίδου στέκεται μετέωρη, στο ενδιαμέσο των αναζητήσεων δύο γενιών και στο μεταίχμιο του συλλογικού και του ιδιωτικού, με πάνω απ' όλα αιχμηρή και βασιστικά αληθινή. Το κοινωνικό και προσωπικό δράμα συμπλέκεται σε μια πορεία αγωνίας που καταλήγει σε οδυνηρό αδιέξοδο:

Το δόλημμα
με μια ψιλή και οξεία κραυγή
σπάει τα μούτρα του
στο βάθος ταίχος...

(Ποίηση '80, σ. 117)

Η αιχμηρότητα και ο άφατος πόνος της συγγενείας με τη φωνή του άλλου τραγικού αυτόχειρα της "γενιάς του '70", του Αλέξη Τραϊανού, ο οποίος έκοβε το νήμα της ζωής του στα 1980, λίγους μήνες

Το πουλί της βροχής

ολιγόστιχα ποιήματα στο περιοδικό Ποίηση '80, ωθούν κατά τη γνώμη μου την Ιωάννα Φιλιππίδου σε φυγόκεντρο κίνηση από τη "γενιά του '70". Η εσωστρέφεια, το κλειστό σκητικό, η διέγερση του διακειμενικού ορίζοντα, ο πιο προσεγγισμένος από πλευράς

αργότερα απ' τον καιρό που η Ιωάννα έβγαζε τις δικές της συλλογές. Νομίζω πως οι ομοιότητες ποίησης και βίου εκβιάζουν σχεδόν τη συγκριτική τους ανάγνωση. *

Το εικαστικό υλικό που συνοδεύει το κείμενο προέρχεται από μια σειρά καλλιτεχνικών καρτών που τύπωσε στην Αλεξανδρούπολη η Ιωάννα Φιλιππίδου